

Дәнді дақылдардың егістерін апробациялаудың рөлі мен әдістері

Лектор
Эксперт

Касенова А.С.
Бекеев Ж.Г.

12 қазан
2023 жыл
«Орал АШТС»
ЖШС

Мақсаты - Барлық ауылшаруашылық дақылдарын сорттық және егістік сапалары бойынша мемлекеттік стандарттар талаптарына сәйкес келетін ең жақсы тұқымдық аудандастырылған сорттардың тұқымдарымен қамтамасыз ету үшін жыл сайын ауыл шаруашылығы дақылдарының сорттық дақылдарына апробация жүргізіледі.

Міндеті: Сорттық және будандық дақылдардың және олардан алынған дақылды тұқымдық мақсатта пайдалануға жарамдылығын анықтау.

Фермер үшін практикалық құндылығы:

Апробация мәселелері бойынша вебинарға қатысушылардың құзыреттілігін арттыру, сорттың сапасы мен тазалығын сақтау.

Апробация – белгілі бір сортқа жататын өсімдіктердің сорттық тазалығын немесе типтік қасиетін, дақылдардың арамшөптілігін, ауруға шалдығуын және зиянкестермен зақымдануын анықтау мақсатында тұқымдық дақылдарды далалық тексеру.

Өндірісте пайдалануға рұқсат етілген, сорттардың мемлекеттік тізіміне енгізілген, тиісті құжаттары берілген сорттар мен будандардың тұқымдық дақылдары апробацияға жатады. Дақылдарды апробациялаудың мақсаты дақылдардың егілген тұқымға құжаттарда көрсетілген сортқа сәйкестігін анықтау, сондай-ақ сорттық тазалық дәрежесін (типтік) және дақылдарды тұқымға пайдалануға жарамдылығын анықтау болып табылады.

Дәнді дақылдарды апробациялау тұқым өндірушінің өтініші бойынша ғана жүргізіледі. Апробация жүргізуді бастағанға дейін 1,5 айдан кешіктірілмей алдын ала беріледі. Өтінішпен бірге егілген тұқымның сортын, шығу тегін және сапасын куәландыратын құжаттама ұсынылады.

Апробациядан немесе тіркеуден өтпеген дақылдар Ауыл шаруашылығы министрлігінің субсидиясына жатпайды, яғни талапқа сай емес ол тұқымды әрі қарай егіп, көбейтіп және сата алмайды.

Ауылшаруашылық дақылдарын сорттық бағалау нәтижелері бойынша апробациялаушы келесі апробациялық құжаттарды ресімдейді:

- тұқымдық мақсатқа жарамды деп танылған дәнді, дәнді - бұршақты және майлы дақылдардың кең таралған сортты дақылдары үшін - 193* нысандағы акт; (* Мәтінде сілтеме жасалған нысандар ауылшаруашылық кәсіпорындарындағы тізілімдер нысандары мен бастапқы есеп құжаттарының альбомында келтірілген. М., Союзчетиздат, 1976).

- тұқым өсіру мақсатында жарамды деп танылған осы дақылдардың тұқымдық, тұқым өсіруші және мамандандырылған шаруашылықтардың тұқымдық дақылдарына - 195-нысандағы акт;

- ғылыми-зерттеу мекемелерінің тәжірибелік-өндірістік және ауыл шаруашылығы жоғары оқу орындары мен колледждердің оқу-тәжірибе шаруашылықтарындағы, элиталық тұқым шаруашылықтарындағы репродукциялық, суперэлиталық, элиталық және бірінші репродукциялы тәлімбақтардың тұқымдық дақылдары үшін - 197-нысандағы акт;

- шөптердің тұқымдық өсімдіктері үшін - 198 нысандағы акт;
- картоп дақылдары бойынша - 207 нысандағы акт;
- дәнді дақылдардың, майлы дақылдардың және картоптың барлық тіркелген сорттық, будан дақылдары бойынша - 199 нысандағы акт;
- апробация нәтижесінде тұқымдық мақсатқа жарамсыз деп танылған барлық дақылдар үшін - 200-нысан бойынша жою актісі.

Ауыл шаруашылығы дақылдарын апробациялау және тіркеу үшін егістің асыл тұқымды тұқыммен жүргізілгенін растайтын құжат, жергілікті сорттар – апробация актісі, сорт сертификаты (213-нысан), тұқымға сертификат (215-нысан), куәлік қажет. Тұқымдар үшін (216-нысан) немесе жергілікті сорттардың сәйкестендіру сертификаты (201-нысан), егер ол бірінші рет шығарылса.

Ауылшаруашылық дақылдарын апробациялауды және тіркеуді бастамас бұрын апробатор келесі әрекеттерді орындауы керек:

- 1) шаруашылықта егілген сорттық және будан тұқымдар бойынша құжаттардың болуын тексеру және құжаттар болмаған жағдайда оларды қалпына келтіру шараларын жүргізу керек;
- 2) шаруашылықта сақтау кезінде немесе себу кезінде тексерілетін өздігінен тозаңданатын сорттар немесе будандар сортының тұқымдары басқа сорттармен және будандармен араласпауы қажет. Егіс орны мен алаңын, сондай-ақ егіс жүргізілген алдыңғы сортты көрсету керек;
- 3) сорттық дақылдарды натуралды түрде тексеруге және қажет болған жағдайда дақылдардың сорттық сапаларын сақтау және жақсарту (сорттық және түрлік арамшөптерді жою, арамшөптермен күресу және т.б.) бойынша іс-шараларды ұйымдастыру қажет. Дәнді, бұршақ, дәнді және майлы дақылдардың тұқымдық дақылдарын сорттық арамшөптерден арылту апробация алдында жүргізіледі: өздігінен тозаңданатын дақылдар үшін – масақтан кейін және балауыз пісу фазасында, айқас тозаңданатын дақылдар үшін – гүлдену және жинау алдында. Асыл тұқымды тәлімбақтардың, суперэлиттер мен элиталардың дақылдарын апробациялау актілерінде сорттық тазалау кезінде жойылған қоспалар туралы жазбалар жасайды.

4) жеке тексерілетін әрбір учаскенің шекарасын анықтау, апробация бағандарын таңдау үшін учаскедегі өту сызықтарын белгілеу, айқас тозаңданатын дақылдар үшін кеңістіктік оқшаулаудың сақталуын белгілеу, апробация кезінде тұқымға жарамдылықтан алынып тасталуы тиіс аумақтарды анықтау; сорттық және будандық тұқымдарды көбейту ережелерін сақтамау салдарынан осы алқаптарды бөлек жинауға нұсқау береді және қажет болған жағдайда тұқым шаруашылығына қосымша алқаптар бөледі.

Сорттық дақылдардың тұқымдық мақсатта пайдалануға жарамдылығын анықтау кезінде әрбір жеке учаскеде апробациялық бау (сынама) алынады. Апробатор ең үлкен диагональ бойымен танапты өткізіп, әр дақылға белгіленген нүктелер саны бойынша белгілі бір аралықпен қатарға (таңдаусыз) өсімдіктердің белгілі бір санын (бау үшін), масақтарды, бұршақтарды (үшін) алады. Ал кейбір дақылдар үшін өсімдіктерді тамырға талдайды. Кең қатарлы себу кезінде ол диагональ бойынша қадаммен өтеді. Жергілікті сорттардың апробациялық бауы селекциялық сорттармен бірдей таңдалады.

Апробациялық баулар (үлгілер) сортты орнатуға болатын белгілерді дамыта отырып, дақылдарға таңдалады. Бір бағанды таңдауға рұқсат етілетін шекті (бақылау) аудан, сынау жүргізілетін өсімдіктің даму кезеңі, сынау қондырғыларын қабылдау пункттерінің саны, осы өсімдіктердің саны және кеңістіктік оқшаулау нормалары.

Әрбір учаскеден, егер оның ауданы апробация үшін белгіленген мөлшерден аспаса, учаске егіс шекарасынан бастап бір (ең үлкен) диагональ бойымен өткен кезде бір апробациялық бау таңдалады. Ғылыми-зерттеу мекемелерінің тәжірибелік-өндірістік, ауылшаруашылық жоғары оқу орындары мен колледждердің оқу-тәжірибе шаруашылықтарында, элиталық тұқым шаруашылықтарында тұқымдық дақылдардың әрбір учаскесінен екі апробациялық бау (үлгі) таңдалады, ал әрбір диагональ бойымен іріктеліп алынған бау (үлгі) таңдалып, бөлек талданады. Мамандандырылған тұқым шаруашылығында бір бау таңдалады.

Егер бір массивте апробацияланатын егіс алқабы сынама бауын таңдау үшін белгіленген мөлшерден асып кетсе, онда апробациялаушы олардың әрқайсысынан жеке бағанды таңдау үшін бұл аумақты екі немесе одан да көп аймақтарға бөледі.

Бірнеше ұсақ, бірақ толық біртекті аймақтардан, яғни арамшөпсіз алдыңғы тұқымдар бойынша біртекті тұқыммен себілген бір апробациялық бауды таңдауға рұқсат етіледі. Сорттық дақылдардың үлкен массивтерін жеке учаскелерге бөлу кезінде апробатор танаптардың (бригаданың, бөлімшенің) экономикалық бөлінуін, сондай-ақ осы массивтің егін жинауға арналған учаскелерге бөлінуін, қажет болған жағдайда әрбір учаскенің сыналған массивті бөлек жинауға болады.

Тұқымдық дақылдарда, егер олар осы сорттың қарапайым дақылдарымен бірдей тұқымдармен және бірдей алғы дақылдармен егілген болса да, апробациялық бау таңдалады. Жалпы дақылдар бөлек сыналады. Апробациялаушы іріктеу орнында апробация бауын байлайды. Ішіне салады, ал сыртына (форма 192) шаруашылықтың, егістіктің, ауыспалы егістің немесе учаскенің атауы, бригада нөмірі, алқабы, егістігі, сорты мен бауды алу уақыты көрсетілген жапсырмаларды байлайды. Апробатор таңдалған орамды бөлшектеу нүктесіне жеткізеді.

Сорттық егістен тұқымдарды алу үшін жарамдылықтарын анықтау кезінде, әрбір бөлек учаскелерден апробациядан өткізілетін бауларды таңдайды.

Апробациядан өткізуші егістік жерді диагональ бойынша жүріп өтіп тең қашықтықтан кейін, әрбір дақыл үшін санаулы пункттерді қатарынан белгілі бір көлемде өсімдік (бума үшін), собық, тұқым, бұршақ тұқымдас (үлгі үшін) алады, ал кейбір дақылдар бойынша өсімдік тамырларына талдау жүргізеді. Кең қатарлап егу кезінде диагональ бойынша өтеді. Жергілікті сорттардың апробациядан өткізу бумаларын селекциялық сорт сияқты таңдайды.

Апробациядан өткізілетін бауларды егістікте сортты анықтайтын белгілері айқын көріне бастағанда таңдайды.

Бір бау алуға болатын шекті (бақылау) аумақ, апробациядан өткізу жұмыстарын жүргізетін өсімдік даму фазасы, байқаудан өткізілетін өсімдіктерді алу үшін орындар саны, осы өсімдіктердің саны және облыста өңделетін негізгі ауыл шаруашылық дақылдардың оқшаулану кеңістігінің нормалары кестелерде көрсетілген.

Дақыл	Апробациялық бау алу кезінде дақылдардың даму фазасы	Әр дақыл бойынша апробациядан өткізілетін аумақтың бекітілген көлемі, га.	Дақыл бойынша бау алу үшін тоқтап алынатын нүктелер саны	Барлық аймақ бойынша бауға алынған сабақ саны (көп емес)	Кеңістік оқшаулау нормалары, м
Күздік және жаздық бидай, арпа, сұлы	Балауызданып пісу алдында	450	150	1500	200
Тритикале	Балауызданып пісу кезінде	450	150	1500	150
Тары	Масақ бөліктерінің жоғарғы жағында гүлді бояу түскеннен кейін.	350	150	1500	-
Қара бидай	Сүттеніп піспестен бұрын	450	100	500	200
Бұршақ	Өсімдіктердің негізгі массасының төменгі бұршақтарының жетілгеннен кейін	200	50	250	-
Ноқат	Бұршақпен бірдей	100	50	250	-
Қарақұмық	Өсімдіктердегі тұқымдардың жартысы қоңыр түске енбес бұрын	100	100	500	200

Апробациялық бауларды (үлгілерді) талдау оларды таңдағаннан кейін екі күннен кешіктірілмей жүргізілуі керек. Апробация бауы құрамында қанша сабақ болса да, бірақ кестелерде көрсетілген саннан кем емес топтарға толығымен бөлшектеледі.

Бауларды топтарға алдын ала бөлшектенгеннен кейін апробатор олардың әрқайсысын талдауға көшеді. Бауды талдау жасағанда сорт тазалығы немесе егудің типтілігі, оның қиын ажыратылатын мәдени өсімдіктермен зақымдануы, карантиндік, улы, зиянды, ажыратылуы қиын арамшөптермен, аурулардың зақымдануы және зиянкестермен зақымдануы анықталады.

- амброзия мен повеликаның барлық түрлері, күнбағыстың арамшөпті түрлері, ағынды шенхрус, тікенді паслен (тұмсық тәрізді), каролинді паслен, үш түсті паслен, қызғылт қыша.

Зиянды арамшөптер – гумай, түлкі құйрықты софора, жуан жемісті софора, дөңгелек шырынды, екі қатарлы паспалум, көк шыны, түкті түкті, егістік бодиак, егістік ошаған, татар молоканы, егістік бидай, эйфорбия жүзімі, крупковидный клоповник, острец, жабайы сұлы.

Улы арамшөптер – сұр триходезма және гелиотропты түкті. Сорт тазалығын немесе типтілікті анықтау кезінде апробатор жергілікті топырақ-климат жағдайларына, дақылдарды өсіру техникасына және басқа да факторларға байланысты сорттың жеке белгілерінің морфологиялық өзгергіштігін ескеруі қажет.

Ғылыми-зерттеу мекемелерінің тәжірибелік-өндірістік және ауылшаруашылық жоғары оқу орындары мен колледждердің оқу-тәжірибе шаруашылықтарының сыналған егіс алқабынан іріктеліп алынған екі баудың әрқайсысы жеке-жеке талданады және әрбір бауды талдау нәтижелері апробация актісіне жазылады. Егістіктің сорттық тазалығы немесе типтілігі және басқа да қасиеттері екі орамды талдау нәтижелері бойынша орташа арифметикалық шамамен есептеледі.

Апробациядан өткізілетін бауларды талдау кезінде есептеліп көрсетілген барлық бумалар (жіктер), бөлек байлаулы болуы тиіс, негізгі сорт сабақтары жүзден байланады. Одан кейін барлық бумалар (жіктер) негізгі сортпен бірге байланып, онда қосымша апробациядан өткізу актісінің номерін және сорттық тазалықты пайызбен есептеп толтырылған этикетканы байлайды.

Сорттық тазалықтың пайызын есептеп шығаруды ондық бөлшекпен аяқтайды, ал сапа көрсеткіштерінің басқа түрлерін нұсқаулық нормаларда сәйкесінше рұқсат етілетін (ондық немесе жүздік бөлшекке дейін).

Апробациядан өткізілетін бауларды талдау кезінде есептеліп көрсетілген барлық бумалар (жіктер), бөлек байлаулы болуы тиіс, негізгі сорт сабақтары жүзден байланады. Одан кейін барлық бумалар (жіктер) негізгі сортпен бірге байланып, онда қосымша апробациядан өткізу актісінің номерін және сорттық тазалықты пайызбен есептеп толтырылған этикетканы байлайды.

Сорттық тазалықтың пайызын есептеп шығаруды ондық бөлшекпен аяқтайды, ал сапа көрсеткіштерінің басқа түрлерін нұсқаулық нормаларда сәйкесінше рұқсат етілетін (ондық немесе жүздік бөлшекке дейін). Алынған көрсеткіштерді дөңгелектейді: егер сан дәлдік көрсеткіштен кейін бекітілген 5-тен көп болса, онда алдыңғыны бірге дейін көбейтеді, егер де 5-тен кем болса, онда кейін шегіреді, егер де 5-ке тең болса, соңғы сақталған цифрді бірге дейін көбейтеді, егер де ол жұп немесе 0-ге тең болса оны өзгертпейді.

Жергілікті сорттарды апробациядан өткізу кезінде сорттық тазалықты немесе типтілігін белгілемейді, ал апробациядан өткізу актісінде түрлігін құрайтын әр түрінің құрамын пайызбен жазады. Сорттардың таралу аумағындағы жергілікті сорттарды апробациядан өткізу және жарамсыздық тәртібі, ботаникалық әртүрлілігі және типтілігі белгілі құрамымен сипатталатын, және олардан рұқсат етілетін ауытқу нормаларын ғылыми-зерттеу мекемелерінің жүргізушілері бекітеді.

Жергілікті сорттарды апробациядан өткізу кезінде апробациядан өткізуші, оның кең таралған жергілікті атауын актте жазу керек., Егер де сорттың бір ботаникалық әртүрлілігі немесе бір типтілігі 85пайыздан кем құрамаса сорттың ботаникалық әр түрлілігі немесе типтілігі көрсетеді. Егер бір ботаникалық әртүрлілік немесе бір типтілік 85 пайыздан кем болса, онда апробациядан өткізу актісінде «Әртүрлілік немесе типтілік қоспалары» деп жазады.

Жергіліктілер сияқты селекциялық сорттардың жеке түрлері және селекциялық сорттардың қайта туынды түрлері апробациядан өтеді.

Өсімдік органы, процесс	Жұмсақ бидай	Қатты бидай
Масақ	Қылқанды немесе қылқансыз. Веретиновидті, сирек сойыл тәрізді немесе призматикалық.	Қылқанды (қылқансыз қатарлар). Призматикалық.
Өсінділер	Масақшадан бірдей немесе қысқа, сирек аздап алшақ, дерлік параллель	Ұзын масақты, параллельді
Масақтық қабыршақ	Кескінді мыжылмаған және бастапқы бастырусыз	Мыжылмаған және бастырусыз.
Кил	Тар, жиі байқалмайды, көптеген нысандарда айқынырақ	Анықталған, салыстырмалы түрде кең
Кил шілтері (мұртшалы дақылдарда)	Азды-көпті ұзын, ұшты	Қысқа, негізі кең, кейде ішке қарай иілген
Сабағы	Масақтармен жабылмаған (екі қатар жағынан қарағанда)	Масақтармен жабылған
Дән	Азды-көпті ұнды; 100% шыны тәрізділік байқалмайды .Салыстырмалы түрде тар, қимасы дөңгелектенген кіші	Шыны тәрізді
Тұқым	Домалақ, азды-көпті иілген	Ұзынша, иілген
Түтік (төбесінде)	Дұрыс көрінген	Әрең білінеді
Бастыру	Жеңіл, қатарларда формалары қиын	Өте қиын
Сабан (масақ асты)	Қуыс, аз толтырылған	Толтырылған
Көктеу	Қатты және әлсіз түсірілген	Жалаңаш

Масақ белгілері			Қылқан түсі	Тұқым түсі	Әртүрлілік
қылқанды	иілген	түсі			
«	-//-	-//-	Қара		Pseudobarbarossa Vav (псевдобарбаросса)
«	-//-	-//-	-//-	-//-	Mesopotanicum Vav (месопотаникум)
Қылқансыз	Иілмеген	Ақ	-	Ақ	Albidum A1 (альбидум)
	Бірдей	-//-	-	Қызыл	Lutescens A1 (лютесценс)
Тік нүктелері жоқ		-//-	-	-//-	Eulutescens Jakubz (эулютесценс)
Қылқансыз		Қызыл	-	Ақ	Alborubrum Koern (борубрум)
«		-//-	-	Қызыл	Milturum A1 (милтурум)
«		-//-	-	-//-	Cinereum (цинереум)
«	Иілген	Ақ	-	Ақ	Leucospermum Koern (леукоспермум)
«	Бірдей	-//-	-	Қызыл	Velutinum Schubl (велютинум)
«	-//-	-//-	-	Ақ	Delfi Koern (дельфи)
«	-//-	-//-	-	Қызыл	Pyrothrix A1 (пиротрикс)
Инфлятныйлар	Иілмеген	-//-	-	Ақ	Alborubroinflatum (альборуброинфлятум)
Инфлятныйлар тілсіз құлақсыз	Иілмеген	Қызыл	-	Ақ	Horogi (хороги)
Жартылай қылқанды	Бірдей	Ақ	Ақ	-//-	Subgraecum (субгрекум)
Бірдей	-//-	-//-	«	Қызыл	Suberythrospermum (субэритроспермум)

Арпа	Масақ қабыршақ тарының ені	Масақ белгілері		Тұқым түсі	Қылқанша белгілері			Түрі
		тығыздығы	түсі		ұзындығы	қырлылығы	түсі	
Көп қатарлы пленкалы	Тар	Бос	Сары	Сары	ұзын	Қырлы	Сары	Паллидум
-//-	-//-	-//-	Қара	Қара	-//-	-//-	Қара	Нигерум
-//-	-//-	-//-	-//-	-//-	-//-	-//-	Қарауыт	Нигрираллидум
-//-	-//-	-//-	Сары	Сары	-//-	Тегіс	Сары	Рикотензе
-//-	-//-	-//-	Қара	Қара	-//-	Тегіс	Қара	Лейоринкум
-//-	-//-	Тығыз	Сары	Сары	-//-	Қырлы	Сары	Параллелюм
-//-	-//-	-//-	-//-	-//-	-//-	Тегіс	-//-	Глабрипараллелюм
-//-	-//-	Өте тығыз.(19-30.)	-//-	-//-	-//-	Қырлы	-//-	Пирамидатум
	Кең (1-2мм)	Бос	-//-	-//-	-//-	-//-	-//-	Латиглюматум
Алты қатарлы жалаң тұқымды	Тар	Бос	-//-	-//-	-//-	-//-	-//-	Целесте
-//-	-//-	-//-	-//-	Жасыл	-//-	-//-	-//-	Гималаензе
-//-	-//-	-//-	-//-	Күлгін	-//-	-//-	-//-	Виолацеум
-//-	-//-	-//-	Қара	Қара	-//-	-//-	Қара	Дуплинигрум
Екі қатарлы пленкалы	Тар	Бос	Қара	Қара	Ұзын	Қырлы	Қара	Нигриканс
-//-	-//-	-//-	Сары	Сары	-//-	Тегіс	Сары	Медикум
-//-	-//-	-//-	-//-	-//-	-//-	Қырлы	-//-	Нутанс

Арпа	Масақ қабыршақтарының ені	Масақ белгілері		Тұқым түсі	Қылқанша белгілері			Түрі
		тығыздығы	түсі		ұзындығы	қырлылығы	түсі	
-//-	-//-	тығыз	-//-	-//-	-//-	-//-	-//-	Эректум
-//-	-//-	бос	Қара	Қара	-//-	Тегіс	-//-	Персикум
-//-	-//-	-//-	Сары	Сары	-//-	Қырлы	-//-	Дефициенс
Екі қатарлы жалаң тұқымды	-//-	-//-	-//-	-//-	-//-	-//-	-//-	Нудум
-//-	-//-	-//-	-//-	Жасыл	-//-	-//-	-//-	Вириди
-//-	-//-	-//-	-//-	Сары	-//-	-//-	-//-	Нудидефициенс

Масақ формасы	Тұқым түсі	Масақ қылқандылығы	Масақтағы тұқым бірлестігі	Тілшелерінің болуы(лигулы)	Түрлілігі
Жайылған	Ақ	Қылқансыз	СЫНҒЫШ	Бар	Mutica (мутика)
-//-	-//-	-//-	Берік	-//-	Volgensis (вольгензис)
-//-	-//-	Қылқандылығы	СЫНҒЫШ	-//-	Aristata (аристата)
-//-	-//-	-//-	СЫНҒЫШ	-//-	Kasanensis(казанензис)
-//-	Сары	Қылқансыз	СЫНҒЫШ	-//-	Aurea (ауреа)
-//-	-//-	-//-	СЫНҒЫШ	-//-	Segetalis (сегеталис)
-//-	-//-	Қылқанды	СЫНҒЫШ	-//-	Krausei(краузен)
«	-//-	-//-	СЫНҒЫШ	-//-	Bashkirorum(башкирорум)
Бір жақты	Ақ	Қылқансыз	СЫНҒЫШ	-//-	Obtysata (обтузата)
-//-	-//-	Қылқанды	-//-	-//-	Tartarica (тартарика)
-//-	Сары	Қылқансыз	-//-	-//-	Flava (флява)
-//-	-//-	Қылқанды	-//-	-//-	Ligulata (лигулята)
-//-	Күлгін	Қылқансыз	-//-	-//-	Borealis (бореалис)

Тұқым түсі	Масақ түсі	Түрлілігі (varietas) кіші түрлігі (subspecies)				
		Patentesimum-жайылған	Miliaceum-таралған	Contractum-тығыздалған	Compactum-кесекті	Ovatum-овальды
Ақ (оңай жиналатын)	Бояусыз	Альбомонголикум	Афганикум	Лептодермум	Тенуипалеатум	-
	Күлгін түспен	Субальбомонголикум	Субафганикум	Суплептодермум	Субтенуипалеатум	-
Ақ	Бояусыз	-	Кандидум	Альбум	Астраханикум	-
	Боялған	-	Субкандидум	Субальбум	Субастраханикум	-
Кремді, алтын сары, сары	Бояусыз	Вителлиnum	Флявум	Ауреум	Дензум	Ксантеум
	Боялған	Субвителлиnum	Субфлявум	Субауреум	Субдензум	Субксантеум
Қызыл және ашық қызыл	Боялған	Субаурантиакум	Субкокцинеум	Субсангвинеум	Субдацикум	Субрубрум
Қола түсті	Бояусыз	Монголикум	Эреум	Фатик	Алефельди	Энеум
	Боялған	Субмонголикум	Субэреум	Субфатик	Субалефельди	-
Қою қоңыр, каштан түсті	Бояусыз	Сибирикум	Бадидум	Атрокастанеум	Бруннеум	Кастенеум
	Боялған	Субсибирикум	Суббадидум	Субатрокастанеум	Суббруннеум	Субкастанеум
Сұр және ашық сұр	Бояусыз	Патентиссимум	Цинереум	Гризеум	Метсгери	Гризеолум
	Боялған	Субтефрум	Субцинереум	Субгризеум	Субметсгери	Субгризеолум

Күздік және жаздық бидай, арпа, сұлы, тары

Бидай, арпа, сұлы және тарының сорттық тазалығын апробациядан өткізілетін бума бойынша балауызданып пісудің бастапқы кезеңінде анықтайды.

Апробациядан өткізілетін бумаларды толығымен талдайды, сонымен қатар сабақтарды келесі топтарға бөледі:

- апробациядан өткізілетін дақылдың негізгі сорты;
- апробациядан өткізілетін дақылдың (сорттық қоспа) әртүрлілігі және сорттардың басқа түрлері;
- қара күйенің әр түрлерімен залалданған негізгі дақыл;
- қиын бөлінетін өсірілетін дәнді дақылдар;
- қиын бөлінетін арамшөптер;
- карантиндік арамшөптер;
- пісіп-жетілмеген негізгі дақылдың сабақтары.

Ескерту. Негізгі дақылдың пісіп-жетілмеген сабақтарына дәнсіз масақша немесе дәні дұрыс дамымаған солғынды масақтардың барлығын жатқызылады. Барлық дәнсіз сабақтар талдау кезінде есепке алынбайды.

Бауларды бөлу және барлық топтарды талдаудан кейін әрбіреуіндегі сабақ санын есептейді. Байқаудан өткізілген дақылдың сорттық тазалық пайызын негізгі сорттың дәнді сабақтары санын, дақылдың дамыған сабақтарының барлық санына қатынасы арқылы белгілейді.

Егістің қара күйемен залалдануы пайызын, қара күйенің әр түрі бойынша және негізгі дамыған сабақтарының барлық сандарына қатынасы бойынша анықтап есептейді (сабақтардын, қара күйемен залалдануымен қоса).

Егістің қиын бөлінетін өсірілетін дәнді дақылдарын және арамшөптермен ластану пайызын, дәнді масақтар санын қара күйемен залалданған сабақтарсыз осы топтың әрбірінің жалпы негізгі дақылдың жемісті сабақтарының анықталатын топтың сабақтарымен қоса барлық санына, қатынасы бойынша анықтайды.

Мысалы. Апробациядан өткізілген бидайдың Саратовская 40 сортының бауын талдау нәтижесі бойынша сабақтары анықталады:

- Саратовская 40 негізгі сорты - 1600
- басқа сорттар және әртүрлілігі - 27
- соның ішінде: лютесценс - 7
- альбидум - 8
- гордеиформе - 12

(жұмсақ бидайдың әртүрлілігі – 15, қатты – 12)

Негізгі дақылдың, қара күйемен залалдануы, соның ішінде:

тозаңды қара күйе - 5

қатты қара күйе - 11

қиын бөлінетін өсіру өсімдіктер - 10, соның ішінде:

арпа сабағы - 10

бөлінуі қиын арамшөптер - 5

толық пісіп-жетілмеген бидай сабағы - 56

Сорттық тазалықтың пайызын есептеп шығару үшін бөлшек алымына негізгі сорттың 100-ге көбейтілген; (1600) сабақ санын жазады; дербес бөлшекке – негізгі сорттың (1600) сабақ санын және басқа да сорттар мен әр түрінің сабақ санын қосады (27).

1600 x 100

$$1. \text{Сорттық тазалық} = \frac{1600+27}{1600} = 98,34 \%$$

Жоғары да көрсетілген ереже бойынша жүздік бөлшектерді дөңгелектеп («Байқаудан өткізілетін бумаларды талдау» бөлімді қарап) байқаудан өткізу актісінде егістің сорттық тазалығын 98,3 пайызды көрсетеді.

15 x 100

2. Қатты бидайдың жұмсақ бидаймен ластануы = $1600+27 = 0,9 \%$

Егістің бөлінуі қиын өсіру өсімдіктермен ластану пайызын есептеп шығару үшін алымға қиын бөлінетін өсіру өсімдіктерінің (10) сабақтар санын жазады, 100-ге көбейтілген, ал дербес бөлшекке – негізгі сорттың (1600) сабақ саны және басқа сорттар мен түрін (27), және қиын бөлінетін өндіру дақылдардың сабақ санын (10).қосады.

3. Қиын бөлінетін өсіру өсімдіктермен ластануы =

$$\frac{10 \times 100}{1600+27+10} = 0,6 \%$$

Егістің бөлінуі қиын арамшөптермен ластануын бөлінуі қиын өсіру өсімдіктермен ластану сияқты есептеп шығарады.

Егістің тозаңды қара күйемен ластану пайызын есептеп шығару үшін бөлшек алымына тозаңды қара күйемен (5) зақымдалған сабақ санын жазады, 100-ге көбейтілген, ал бөліміне негізгі сорттың жалпы сабақ санын (1600) және басқа сорттар және әртүрлілігін (27) және тозаңдықара күйемен зақымдалған сабақ санын қоса жазады:

$$\frac{5 \times 100}{1600+27+5} = 0,3 \%$$

Егістің қатты қара күйемен залалдануын, тозаңды сияқты есептеп шығарады.

Бау талдау кезіндегі алынған мәліметтер, байқаудан өткізу актісінің « Бау талдау нәтижелері » бөліміне енгізеді, сонымен қатар карантиндік арамшөптер бойынша актте олардың санын және атауын жазады.

Бөлінуі қиын мәдени өсімдіктерге мыналар жатады:

- жаздық бидайда	- арпа, қара құмық;
- арпада	- бидай, сұлы;
- күздік бидайда	- қара бидай, арпа;
- сұлы	- арпа, қара бидай.

Егер жалпы бөлінуі қиын мәдени өсімдіктермен ластануы 5 пайыздан- аспаса, онда байқаудан өткізуші шаруашылыққа тұқымды жете тазалау жөнінде нұсқау береді.

Егер жалпы бөлінуі қиын мәдени өсімдіктермен ластануы 5 пайыздан - асса, онда егістік тұқым алу үшін жарамсыз деп танылады.

Бөлінуі қиын арамшөптерге жататындар:

бидайда – түлкі құйрық ақ мия, жуан жемісті ақ мия, сирийялық головчатка, татар қара құмығы;

сұлыда - қара сұлы, ақшалық триходесма;

арпада - қара сұлы, жуан жемісті ақ мия, ақшалық триходесма;

тарыда - сұрғылт итқонақ, мың басшөп, құмай жүгері, күрішті және балшөпті тары, синеглазка, қызғылт уекіре, сүйелжазар түйнеліқұлбіраған, күрмек, егістік шырмауық, вязель әр түсті.

Сорттық егістікті белгілі бір репродукция категориясын тануда келесілерді ескеру қажет. Элиталық тұқым егілген алқаптан алынған өнім бастапқы репродукция деп есептелінеді. Ал осы бастапқы репродукция тұқымы егілген алқаптан алынған өнім екінші репродукция деп саналады.

Апробациялық бау сараптама аяқталғаннан кейін қоймашыға сақтауға беріледі. Ол қабылдау актісіне міндетті түрде жащылуы керек. Баудың сақталу уақыты төмендегідей: селекциялық-тәжірибелік мекемелер үшін 12 ай, ал басқа да шаруашылықтар үшін 6 ай. Осы бау бойынша апробатор жұмысының қаншалықты дұрыстығы тексеріледі.

Апробатор актісіне қоса толтырылған сорттық куәлік немесе тұқымның куәлігінің бланкісінің үлгісі ұсынылады. Оны өнімді тапсыру кезінде толтырады. Шаруашылық мекемелер стандарт нормаларда жетілдірілген сорттық тұқым болса, тұқым куәлігін, стандарт нормаларға жеткізілмеген жағдайда жағдайда сорттық куәлікті қоса ұсынуға міндетті.

Барлық актілеріне де апробация жұмысына қатысқан апробатор мен шаруа қожалықтарының уәкілдері қол қоюы керек. Аға апробатордың тексерісінен өткен апробаторлық құжаттар егін жинау уақытына дейін шаруа қожалықтарына тапсырылуы керек. Актілерге түзету енгізуге тек аға апробатор немесе инспектор ғана құқылы. Мұндай жағдайда енгізілген түзету актісінің барлық данасына толық көшірілуі керек. Аға апробатор апробация жұмысының жүргізілу тәртібін тексеріп, апробациялық құжаттардың дұрыс толтырылуын қадағалап, бекітуге міндетті.

Дақылдар	Класс	Негізгі дақыл тұқымы, %	Қал-дық, %	Соның ішінде		Өнгіштігі, %
				басқа өсімдіктер тұқымы шаққанда, 1 дана	арамшөп тұқымы шаққанда, 1 дана	
Жаздық жұмсақ бидай	1	99,0	1,0	10	5	95,0
	2	98,5	1,5	40	20	92,0
	3	97,0	3,0	200	100	90,0
Жүгері дәні	1	99,0	1,0	0	0	96,0
	2	98,0	2,0	2	0	92,0
	3	97,0	3,0	5	0	88,0
Қара бидай	1	99,0	1,0	10	5	95,0
	2	98,0	2,0	80	40	92,0
	3	97,0	3,0	200	100	90,0
Арпа	1	99,0	1,0	10	5	95,0
	2	98,0	1,5	80	20	92,0
	3	97,0	3,0	300	100	90,0
Тары	1	99,0	1,0	16	10	95,0
	2	98,0	1,5	100	75	90,0
	3	97,0	3,0	200	200	85,0

Апробациондық бауға арналған этикетка

Шаруашылық _____

Участок № _____

Бригада № _____

Аумағы _____

Дақыл _____

Сорт (гибрид, линия) _____

Бау алу уақыты _____

Бау анализінің нәтижесі _____

Репродукциясы _____

Категориясы _____

Берілген құжаттың _____

Атауы, нөмері және күні _____

Апробатор _____

Шаруашылықтың өкілі _____

АКТ АПРОБАЦИИ			
KZ.07.17		№ 17	от 9 августа 2022 г.
Заявитель ТОО "Уральская сельскохозяйственная опытная станция"			
Комиссия: Председатель- Умашев Д.М. заместитель руководителя УСХ ЗКО; Кубиев А.Т. -руководитель отдела земледелия, зерновой и семенной инспекции УСХ ЗКО; Кодаров С.О. -главный специалист гос.инспектор по карантину растений отдела государственной инспекции по карантину растений и фитосанитарных контрольных постов ЗКОТИ КГИ в АПК МСХ РК; Шектыбаева Г.Х. -заведующая отделом селекции и первичного семеноводства ТОО "УСХОС"; Иманбаева Г.К. - старший научный сотрудник отдела селекции и первичного семеноводства ТОО "УСХОС".			
В присутствии заявителя, оригинатора (автора) сорта или их представителей			
Аккереев Н.И.			
произведена полевая апробация сортовых посевов посадок _____		яровой пшеницы	
находящихся на полях ТОО "Уральская СХОС" Западно-Казахстанской области Республики Казахстан, для получения семян _____			
Полевая апробация проведена в соответствии с методом _____		суперэлиты	
		30.01.2020г. №10	
Метод полевой апробации сортовых посевов сельскохозяйственных растений			
При полевой апробации установлено:			
1.Наименование сорта	Ботаническая разновидность	Количество растений на 1 га	Сортовая чистота (%)
Волгоуральская	альбидум	3,0 млн.шт.на га	100
2.Патентообладатель		ТОО "Уральская СХОС"	
3.Дата посева (посадки)	Место посева (посадки) (севооборот, № поля)	Дата обследования посева (предварительного и окончательного)	Площадь, га
06.05.2022г.	2-нп, 6-н	09.08.2022г.	52
4.Посев произведен семенами _____		№24 от 06.08.2020г., ПР 2, 100%	
5.Результаты грунтового контроля (грунтовой оценки) (для сортовых посевов оригинальных и элитных семян, урожай с которых предназначен для реализации)(%) _____			
6.Результаты лабораторного сортового контроля (при наличии)(%) _____			
7.В случае если семена приобретены, указать, когда и от кого получены семена, номер неисключительного и исключительного договора, срок действия договора			
ТОО "Уральская СХОС" свои оригинальные семена			
8.В чем заключается семеноводческая работа с сортом _____		размножение	
9.Соблюдена ли пространственная изоляция _____		да	
10.Имеется ли в хозяйстве посевы (посадки) других сортов данного сельскохозяйственного растения, их наименование и площадь посева _____		да	
11.Предшественники посева (посадки): _____		ячмень	
12.Фаза развития апробируемого сельскохозяйственного растения в момент апробации _____			
в начале восковой спелости			
13. Засоренность посева сорными растениями _____		нет	
14.Применение гербицидов (название, норма расхода) _____		секатор турбо 0,05 л/га+эффир экстра 0,04 л/га	
15.Ожидаемый урожай с гектара (оценка), ц _____		10	

Назарларыңызға рахмет!

